

Håkan Edgren

ASPEKT I RYSKAN OCH SVENSKAN - EN KONTRASTIV STUDIE

1. Artikelns syfte

Vårt syfte är här att studera hur rysk verbalaspekt återges i svenskan. Vi har fokuserat intresset på en tes, som då och då virvlar upp bland slavister, nämligen att *det finns ett visst samband mellan rysk aspekt och svenska tempuskonstruktioner.*

För att empiriskt grunda våra ställningstaganden har vi utgått från 10 sidor i Nikolaj Gogol's *Kappan (Šinel', Izbrannye proizvedenija: I, Leningrad 1965, sid. 582-91)*. Dessas översättning till svenskan har sedan studerats (*Kappan, ur Petersburgsnoveller, Stockholm 1946, sid. 15-29*). Som komplement har även 5 sidor ur I.S. Turgenevs *Fäder och söner* gjorts till föremål för samma bearbetning (*Otcy i deti, Moskva 1980, sid. 146-50* med den svenska versionen *Fäder och söner, Malmö 1968, sid. 118-24*).

De föregås dock av en teoretisk inledning, som ansetts motiverad p.g.a. det ofta släppa och tvetydiga bruket av begreppen "aspekt", "tempus" och "aktionsart".

2. Tid, "tid" och tempus

Fysikaliskt sett kan vi bara definiera nuet som ett momentant ögonblick, en oändligt liten punkt på tidsaxeln. På båda sidor om denna punkt härskar det förflutna resp. framtiden.

Denna undersökning koncipierades under inflytande av Lubomír Ůurovič's briljanta språketrukturalistiska arbete från 1970 (*Paradigmatika*) men även av generativ grammatik. Den presenterades ursprungligen på ett uppsatsseminarium vintern 1983. Efter klagörande diskussioner med Terho Paulason har texten omarbetats grundligt samt kortats väsentligt.

Psykosocialt definierar människan emellertid ett NU, som är betydligt mer omfattande än dess fysikaliska punktualitet. Detta NU kan spänna från ett ögonblick till "nuförtiden" och "numera". NU-begreppet bör därför tolkas hermeneutiskt (se Isačenko 1960:419-23).

Detta psykosocialt betingade skriv/tal/referens-ögonblick fattas av oss som den axel, som handlingar och skeenden roterar kring, som det tidsutsnitt vi refererar, relaterar saker till. Skeenden och handlingar relateras här som samtida, förflutna eller framtida.

Även på språkets nivå tycker vi oss uppfatta en motsvarighet till vår psykosocialt betingade tidsuppdelning: *tempus*. Emellertid uppvisar *tempus* inte alltid överensstämmelse med fysikalisk eller psykosocial tid (Isačenko a.a.). Följande exempel kan kanske illustrera detta:

- 1/ 1658 ockuperar Sverige Skåne.
- 2/ År 2000 inträder ångesten hos 1900-talsmänniskan.
- 3/ Jorden roterar kring solen.

Trots att verbets presensform ofta brukas för att ange något "samtida", är så inte fallet i 1-3/ ovan. Grammatiskt presens kan tydligen användas även om det förflutna (historiskt presens, se 1/ ovan), om framtiden (se 2/ ovan) eller generaliserande (s.k. generaliserande-faktuellt, se 3/ ovan). Detta faktum gäller för såväl svenskan som ryskan.

På motsvarande sätt kan förfluten tid antingen uppfattas fysikaliskt, psykosocialt eller grammatiskt. I det följande ska förfluten tid studeras dels som grammatisk, dels som psykosocial kategori. I svenskan är förfluten tid grammatiskt förknippad med preteritum (tidigare kallat imperfekt), perfekt och pluskvamperfekt. Verbformerna ifråga är formellt lätt identifierbara. Vi ska dock fokusera vårt intresse på den psykosociala, här huvudsakligen semantiska, sidan: vilka faktorer är avgörande för valet av den ena eller andra verbformen?

I ryskan återfinns grammatiskt sett endast preteritumformen, dock med imperfektiv eller perfektiv aspekt. Även här intresserar vi oss dock mest för den psykosociala sidan: vilka faktorer avgör användandet av imperfektiv eller perfektiv aspekt i förfluten tid?

Vi kommer i det följande först att söka bestämma dessa valfaktorer i svenskan och ryskan samt söka gemensamma utgångspunkter

i språken. Detta teoretiska avsnitt följs av den empiriska undersökningen. Här matchar vi de grammatiska formerna mot varandra för att söka härleda samband mellan formerna.

Av vad som nyss sagts, så bör det framgå, att artikelförfattaren sökt gå längre än den strukturella lingvistik, som ju söker undvika semantiska analysstrukturer.

3. Förfluten tid

Ryskan har bara en modern form för grammatikens "förfluten tid": preteritum. Morfologiskt skiljer sig denna markant från övriga former. Preteritums morfologiska uttryck är det historiska L-participet. Till skillnad från presensändelserna saknar detta personändelser och uttrycker bara numerus. Det avviker också från presens genom att genus uttrycks (Isačenko 1960:423-26).

I svenskan är också tempus "förfluten tid" morfologiskt markerat vis-à-vis tempus presens. Skillnaden består i en större formrikedom (s.k. tempusfraser: perfekt, pluskvamperfekt, futurum preteriti), markant annorlunda stammar (plus avljud) vid starka verb, etc. (Deskriptiv svensk 1978:86-90, Sve-re-gram 8:13).

Även semantiskt är preteritum markerat i svenskan och ryskan. Preteritum används nästan bara i dåtidbetydelse, medan - som vi sett - presens har ett bredare spektrum. Vi kan sammanfatta det sagda med att preteritum är markerat i svenskan och ryskan, medan presens är omarkerat med avseende på den semantiska, psykosociala tiden (Wessén 1969:103, Sve-re-gram 8:24, Isačenko 1960:429).

4. Rysk aspekt - en introduktion

Det ryska verbet kännetecknas av tre invarianta kategorier: aspekt, "underspekt" (podvid) och reflexivitet. Varje ryskt verb måste ha en aspekt - eller båda, vid s.k. dubbelaspekt. Aspektbildningens morfologiska sida är idag relativt väl utforskad (se t.ex. Garde 1980 eller Spagis 1969).

Av primärt intresse är här dock de semantiska skillnaderna. Semantiskt anger det perfekтива (=pf) verbet i ett aspektpar ett skeende, som betraktas utifrån, som något helhetligt, som en enhet. Det imperfektiva (=ipf) verbet anger inte detta. Man brukar här säga, att pf aspekt är markerad och ipf aspekt omarkerad. Aspekten kan formellt identifieras genom att kombinera ett verb

med hjälpverbet *byť* i futurum. En sådan kombination med budet är nämligen endast möjlig vid ipf aspekt (Bondarko 1971:18-20, Comrie 1981:21-26, Forsyth 1970:6-13, Isačenko 1960:130-36).

I svenskan saknas motsvarigheter till ryskans aspektpar. Svensk förfluten tid associeras dock med tre tempusfraser: preteritum, perfekt och pluskvamperfekt), där ryskan alltså endast har det gamla L-participet (Tingbjörn 1977:20-21). Det är kanske denna asymmetri, som lockat vissa svenska grammatikförfattare till att tala om aspekt även i svenskan. Perfekt och pluskvamperfekt skulle då uttrycka aspekt. Dessa benämnes aspektmarkörer eller aspekt. Sådana ansatser finns i Sve-re-gram (8:19) och Ljung/Ohlander (1977: 99-100). Andra grammatikförfattare ser inte sambandet som entydigt (Thorell 1973:117-26). Engelsmannen Comrie 1981 och tjecken Kopečný 1962 går längre och hävdar ett samband mellan slavisk aspekt och engelska tempusformer. Vi återkommer dock till detta. I början av seklet hävdade man i stället ett samband mellan slavisk aspekt och s.k. aktionsart (Wellander 1964:184-98). Mer om detta nedan.

5. Svenska verbformer i förfluten tid

På grund av bl.a. svensk invandrarundervisning har vi på senare år fått en rik och produktiv forskning kring svenskan. Modern svensk språkforskning har bl.a. klarlagt två *delsystem* för det svenska tempussystemet: presenssystemet och preteritumsystemet.

1/ presenssystemet:

före NU	NU	efter NU	
-----	X-----	----->	tidsaxeln
perfekt	presens	futurum	
Ex: Jag har läst	Jag läser	Jag läser/kommer att läsa (i morgon)	

2/ preteritumsystemet:

före DA	DA	efter DA	
-----	X-----	----->	tidsaxeln
pluskvamperfekt	preteritum	futur preteriti	
Ex: Jag hade läst	Jag läste	Jag skulle läsa (nästa dag)	

/Wijk-Andersson 1981:44. Se även Svensk deskriptiv 1978: 90, Thorell 1973:122, Sve-re-gram 8:11, Pettersson 1979: 146/

Denna s.k. tempusharmoni delar alltså upp tempusfraserna i två "familjer": en PRESENSFAMILJ (perfekt, presens, futurum) och en PRETERITUMFAMILJ (pluskvamperfekt, preteritum, futur preteriti). I presenssituation aktualiserar perfekt ett verbskeende i förfluten tid, en motsvarande funktion har pluskvamperfekt vis-à-vis preteritum. Oavsett dessa interna "familjeband" så visas familjesamhörigheten även på andra sätt: dels sker övergångar inte automatiskt mellan familjerna (*Jag ser att han studerade engelska - satsen verkar omöjlig). Dels kan en hel familj transformeras till sin kontrahent och vice versa:

(NU)	att han har läst engelska	FORE
Erik berättar	att han läser tyska	SAMMA TID
	att han ska läsa franska	EFTER
(DA)	att han hade läst engelska	FORE
Erik berättade	att han läste tyska	SAMMA TID
	att han skulle läsa franska	EFTER

Byter familj gör man med ett tidsadverbial:

Erik berättar, att han läste engelska förra året.

/Wijk-Andersson 1981:45/

PLUSKVAMPERFEKT (pluskv) anger ett skeende som inträffade före DA. T.ex. *Han hade läst engelska*. I sin relation till referenspunkten preteritum uttrycker pluskv att ett förflutet skeende aktualiseras. T.ex. *Det frågades om vi hade läst efter oss*. Om vi här kallar DA för R och händelsen för E, så ser vi att R ligger före E tidsmässigt. Rapporteringsögonblicket/talögonblicket - kallat S - är dock oftast NU. Detta kan vi illustrera med följande:

Vi kan säga, att brottet begicks, när rånaren sprängt hålet.

S R E

Pluskvamperfekt kan vi alltså illustrera med symbolsekvensen E-R-S, där ordningsföljden uttrycker skeendenas tidsföljd. Samtidigt har vi också kommit in på Hans Reichenbachs produktiva filosoferande om s.k. tempusmöjligheter. Reichenbach symboliserar PRETERITUM, DA med symbolsekvensen E,R-S. Detta tolkas som att händelsen (E) är samtidigt med referenspunkten (R, preteritum), men att den föregår den eventuella rapportsituationen (S). Ex.:

Vet du, jag gick först till jobb och kom så direkt hit.

S R E

Ett skeende som relateras med PERFECT "sätts i relation till det närvarande" (Thorell 1973:124). Skeendet kan vara avslutat, men behöver inte vara det. Den senare möjligheten - s.k. inklusiv perfekt - brukar bereda invandraren problem. T.ex. *De har varit vänner i många år* = De är goda vänner fortfarande. Ett avslutat perfekt-skeende kan dock ligga mycket långt tillbaka i tiden. T.ex. *Jag har också gått i blöjor.*

Reichenbach symboliserar perfekt med E-R,S. Referenssituationen sammanfaller alltså med talögonblicket (presensform).

Med Reichenbach kan vi då sammanfatta den svenska preteritumfamiljen OCH perfekt med följande tabell:

E - R - S	pluskvamperfekt
E, R - S	preteritum
E - R, S	perfekt
R - E - S	futur preteriti

Reichenbachs fullständiga schema (ur W. McMahon, *Hans Reichenbach's Philosophy of Grammar*, Ghent 1976, s 63) redovisas här nedan:

Structure	Reichenbach's Name	Traditional Name	Example
1. E-R-S ^a	Anterior Past	Past Perfect	I had seen John.
2. E,R-S	Simple Past	Simple Past	I saw John.
3. R-E-S	Posterior Past		I did not expect that
4. R-S,E			I was to see John.
5. R-S-E			I did not expect that
			this would happen.
			I did not expect that
6. E-S,R	Anterior Past	Present Perfect	I shall see John.
7. S,R,E	Simple Present	Simple Present	I have seen John.
8. S,R-E	Posterior Present	Simple Future	I see John.
9. S-E-R	Anterior Future	Future Perfect	I shall see John.
10. S,E-R			I shall have seen John.
11. E-S-R			I am seeing John earlier than expected.
12. S-R,E	Simple Future	Simple Future	I saw John earlier than expected.
13. S-R-E	Posterior Future		I shall see John tomorrow.
			I shall be going to see John.

^a The expression 'E-R-S' is to be read, 'E is before R and R is before S', and 'E,R-S' means, 'E and R are simultaneous and before S'.

För att återvända till och sammanfatta svenska tempusuttryck för FÖRFLUTEN TID, så har vi mött en ren preteritumform (som bara markerar förfluten tid) samt två s.k. tempusfraser (som också syftar på förfluten tid): perfekt och pluskvamperfekt. De senare tempusfraserna markerar samtidigt förfluten tid och ett skeendes aktualisering vis-à-vis referensögonblicket. Perfekt binds här till presens och pluskvamperfekt till preteritum.

Innan vi går vidare bör vi dock framhålla en egenskap hos pluskv. Med pluskv neutraliseras den motsättning som finns mellan presens och perfekt. När referensögonblicket är preteritum finns, som vi ovan sett, bara aktualiseringsformen pluskv, som därmed på en och samma gång får representera "perfekt-preteritum" och "preteritum-preteritum" (Hammarberg/Svensson 1975:33, Pettersson 1979:149).

6. Svensk aspekt?

Många moderna svenska grammatikförfattare betonar att perfekt och pluskvamperfekt markerar *avslutade* skeenden (ex.vis *Har du läst ut boken?*). De tonar därmed också ner formernas aktualiseringsfunktion (Thorell 1973:123ff, Sve-re-gram 8:19). Till exempel så skriver Ljung/Ohlander (1977:99-100):

"Perfekt och pluskvamperfekt betraktas ofta som aspekter snarare än tempus. Mycket talar också för en sådan tolkning. Huvuduppgiften för dessa konstruktioner är inte att placera en handling i förfluten tid - till det har vi ju imperfektum - utan snarare att markera att den handling som verbet beskriver skall betraktas som slutförd vid en given tidpunkt...Om man anlägger detta synsätt, säger man att både perfekt och pluskvamperfekt uttrycker *perfektiv aspekt* (perfektiv = "slutförd", "avslutad")"

Parallellt talar också vissa slavister om den perfektiva verb-aspektens "perfektfunktion". Pf aspekt skulle uttrycka ett "fortfarande aktuellt tillstånd, som är ett resultat av ett skeende i det förflutna" (Kopečný 1962:56 - se även Isačenko 1960:434 samt Comrie 1981:56-58). Comrie hävdar följande om pf aspekt (1981:64):

"...the perfect looks at a situation in terms of its consequences, and while it is possible for an incomplete situation to have consequences, it is much more likely that consequences

will be consequences of a situation that has been brought to completion, i.e. of a situation that is likely to be described by means of the perfective."

Här anförda slavister hävdar visserligen, att pf aspekt används för skeenden som betraktas "utifrån" och ipf för skeenden som betraktas "inifrån" (t.ex. Isačenko 1960:130ff). Samtidigt har de dock svårt att frigöra sig från synen på pf aspekt såsom varande resultativ. Kopečný (1962:56) hävdar här t.o.m. att den resultativa perfekta funktionen skulle förekomma ofta. Svårast att reda ut förhållandena har dock Rassudova 1968:22-25.

Uppenbart är här, att den ovannämnda "perfekta" betydelsen hos pf aspekt ligger mycket nära det synsätt på svensk perfekt vi tidigare mött hos Thorell (1973:123-25). Men tar man dock bara fasta på pf aspekts påstått resultativa karaktär (se t.ex. Comrie), så ligger denna syn mycket nära de ovan citerade Ljung/Ohlander.

Utgår vi ifrån, att slavister och svenska grammatikförfattare har rätt i sina resonemang ovan, så bör vi därav sluta, att slavisk pf aspekt bör översättas med svenskt perfekt/pluskvamperfekt. Kopečný 1962:56 citerar den banbrytande tjeckiske lingvisten Mathesius, som hävdar, att tjeckisk pf aspekt troligen bör översättas med engelsk perfekt. Kopečný anför exemplet (1962:56):

"Co ses na dnešek naučil?" (pf aspekt)

som i engelskan skulle motsvaras av:

"What have You learnt for today?" (perfekt)

Föreliggande artikels syfte är att undersöka huruvida ett sådant översättningssamband kan påvisas. Översätts verkligen rysk pf aspekt med svenskt perf/pluskv? Denna undersöknings empiriska del och slutsatserna därav presenteras nedan. Först ska vi dock söka fastställa eventuella samband på den teoretiska nivån.

7. Aspektfunktion

Moderna svenska grammatikförfattare tycks vara ense om att svenskan saknar morfologiskt uttryckta aspektoppositioner. Platzack skriver: "on the whole Swedish seems to lack systematically expressed oppositions in the realm of aspect" (1979:40). Xven Pettersson 1979:144 konstaterar detta.

Platzack betonar istället, att aspekten framgår av sammanhanget, att den uttrycks via satsen (ibid 39 - se även Wellander 1964:194). Emellertid går såväl Thorell 1973 och Platzack längre än så. Dessa hävdar nämligen, att svensk perf/pluskv utgör aspektmarkörer. Förutom sin tempusfunktion markerar de även aspekt i meningen *fullbordandet av en process* (Thorell 1973:120, Platzack 1979:59).

Thorell hävdar försiktigt, att "ibland dominerar tempus-, ibland aspektbetydelsen" (ibid 120). Den mer konsekvente Platzack hävdar här frankt, att perf/pluskv "could be said to indicate that the event or state of affairs represented by the bare propositional content of a sentence is finished at a particular point in time" (Platzack op.cit. 59).

Utgående från Jackendoff och Reichenbach söker Platzack sedan - via en högt formaliserad diskurs - hävda sin tes om perf/pluskv som aspektmarkörer (ibid 60-63). Därefter påpekar Platzack, att själva tesen kanske är felaktig (ibid 60-63). Oavsett denna självironi (?) betonar dock Platzack, att denna svenska aspektföreteelse i vilket fall som helst inte har något att göra med slavisk pf aspekt. Begreppet aspektmarkörer inskränks därmed till svenskan enbart.

Pettersson 1979 hävdar angående perf/pluskv tvärtom, att preteritum bör tolkas punktuellt och explicit kopplas till slavisk pf aspekt (ibid 150-51). Perf/pluskv uttrycker i stället något om subjektets existens eller tillstånd, är icke-aktivt (ibid 152). Oavsett det drastiska i Petterssons tes, så är han inte ensam om att hävda, att perf/pluskv markerar ett skeendes aktualitet för referensögonblicket (Lindberg 1976:53, Wessén 1969:102, Deskriptiv svensk 1978:88). Lindberg 1976:53 uttrycker denna ståndpunkt på följande sätt:

"Med perfekt markeras skeendets aktualitet - det anknyts till rapportögonblicket".

Som bevis på att slavisk pf aspekt inte bör kopplas till svensk perfekt anför Pettersson följande, polskt färgade exempel:

"När jag har kommit till Sverige var jag bara 15 år"
/Pettersson 1979:152/

Den polske immigranten har här - vilket ofta sker från detta språkområde - identifierat sin egen pf aspekt med svensk perfekt.

Sammanfattningsvis råder det alltså högst delade meningar om de exakta semantiska kriterierna för val av de svenska tempusfraserna perf och pluskv. Tesen om att de skulle uttrycka en specifikt svensk aspekt är dock långtifrån vedertagen. Dominerande tycks än så länge vara, att man betonar den primärt aktualiserande funktionen hos perf och pluskv.

8. Rysk aspekt

Troligen tillhör aspektproblematiken slavistikens mest intrikata. Icke-slavister brukar vad gäller aspekt ofta kräva en semantisk precision, som ingen forskare ännu tycks kunna erbjuda. Därmed inte sagt, att aspektproblemet i sin helhet skulle vara outforskat. Tvärtom verkar t.ex. den morfologiska sidan av problemet (genererandet av aspektpar) idag närma sig sin lösning (Haltof 1974:478).

Det som ännu vållar störst problem är den syntaktisk-operativa sidan: enligt vilka kriterier ska relevant aspekt väljas i en given syntaktisk miljö? (se t.ex. det i Forsyth 1970:12 anförda "minimala paret"). Vi ska nedan redovisa olika angreppssätt/svar på denna fråga. Betonas bör här, att föreliggande uppsats syfte inte är att utreda aspektproblemet i ryskan. Avsikten är i stället att jämföra slaviska aspektforskares teorier med svenska tempusforskares.

Vid sekelöskiftet förekom oftast en sammanblandning av s.k. Aktionsarten ("sposoby dejstvija") och aspekt. Man ansåg, att resultativa, ingressiva, inkoativa, perfektiva m.fl. aktionsarter skulle uttrycka olika betydelser hos den perfektiva aspekten (Isačenko 1960:209-14). Rysk aspektologi har först sent lyckats frigöra sig från denna syn (ibid 212).

Främst icke-ryska lingvister har sedan sekelöskiftet på andra vägar sökt analysera aspektanvändningen. Ferdinand de Saussure ansåg t.ex. 1922, att pf aspekt uttrycker en process "i dess helhetlighet" (Isačenko 1960:131). Fram till 1950-talet dominerade emellertid synsättet, att ipf aspekt uttrycker ett skeendes varaktighet ("dlitel'nost'") medan pf aspekt uttrycker dess avslutande ("zakončennost'"). Följaktligen såg man pf aspekt som ett uttryck för ett förnekande av "dlitel'nost'" (ibid 133). Småningom stod det dock alltmer klart, att pf aspekt mycket väl kunde uttrycka såväl varaktighet som upprepning, t.ex. som i fallet:

- (1) *Ja postojal tam čas* (jag stod där i en timma)
- (2) *On pozapiral vse dveri* (han stängde alla dörrarna i tur och ordning)

/ur Comrie 1981:50 resp :18/

Tjecken A. Dostál och tysken R. Ružička fördjupade analysen och skrev banbrytande aspektologiska arbeten. Deras nya synsätt var, att *en process som uttrycks med ett pf verb i sin helhet befinner sig inom talarens synfält*. Processen betraktas med andra ord utifrån (Isačenko 1960:132). Enligt Dostál uttryckte verbaspekten "den talandes förhållande till en faktisk händelse ... uppfattad i sin helhet eller tvärtom" (Dostál 1954:18). Utgående från en anmärkning av Roman Jakobson talar man idag om pf aspekt som markerat element, där ipf aspekt således är omarkerad (Forsyth 1970:6-7). Av de i föreliggande artikel anförda slavisterna delar A.V. Isačenko, J. Forsyth, P. Garde och B. Comrie denna syn på aspekt.

Synen på aspekt som en opposition har dock två svagheter:

- (a) den är föga operativ, alltför abstrakt (något som bl.a. framhållits av Pettersson 1972:10ff)
- (b) den bara antyder att problemets huvudsida är semantisk

Till och med en modern forskargrupp som den kring Petr Sgall i Prag undviker denna semantiska huvudvärk och föredrar att betrakta aspektvalet som en given storhet: "Vi anser, att varje ytterligare förklaring av våra begrepp komplexitet (perfektiv) och processualitet (imperfektiv) via semantiska kännetecken ... blott skulle vara ett staplande av ord" (Panevová 1971:30-31).

I och med Chomsky och den generativa grammatikens uppkomst mot 1950-talets slut skapades större spelrum för ett fördjupat utforskande av aspektproblemet (Sigurd 1970:72-96). Semantiska djupstrukturer som genererar ytstrukturens aspektval blev ett både tillåtet och attraktivt forskningsfält.

Modern aspektforskning kombinerar ofta byggandet av semantiska aspektmodeller med ett utforskande av den syntaktiska miljöns betydelse. Förutom polacker som Bogusławski (Haltorf 1974:424) tycks många moderna aspektologer vidhålla Dostál/Isačenkos syn, att pf aspekt är det markerade ledet i en binär opposition.

9. Ryskan och svenskan - en sammanfattning

Vi har hittills gått igenom svenska tempusfraser samt rysk aspekt i förfluten tid. Tonvikten har här legat på de semantiska faktorer, som avgör valet av svenskans tempusfraser samt rysk aspekt.

Finns det då någon överensstämmelse, när vi håller oss till moderna grammatikor och verk? Svaret tycks vara nej. Alternativen till svensk preteritumform - perfekt och pluskvamperfekt - påstås väljas, när ett skeende ska aktualiseras i förhållande till referenssituationen. Några författare hävdar dock här, att det är skeendets avslutande som är det centrala.

För valet av tempusfras i svenskan tycks begreppet tempusfamiljer vara centralt. Perfekt väljs i presensmiljö, pluskvamperfekt i preteritummiljö. Ser vi däremot på aspektvalet i ryskan i förfluten tid, så tecknar sig en annan bild med andra valfaktorer. Här verkar i stället det s.k. synsättet vara avgörande, närmare bestämt om skeendet betraktas "utifrån" (som en helhet) eller "inifrån" (i sin utveckling, som en process).

Respektive semantiska kriterier - svenskans resp ryskans - uppvisar alltså inget generellt samband på den teoretiska nivån. Detta trots Comries och Kopečnys påståenden om motsatsen (se avsnitt 6 ovan). Vi återkommer till eventuella empiriska samband i avsnitt 12 nedan.

10. Aktionsarter i svenskan

Vi har även - fast föga ambitiöst - studerat huruvida något samband mellan rysk aspekt och svensk s.k. aktionsart kan fastställas.

Moderna svenska grammatikor talar om "aktionsarter" (Hammarberg/Svensson 1975:31-33, Lindberg 1976:49-51), "fortgångs- och övergångsverb" (Wessén 1969:92-93), "avslutad respektive pågående handling" (Wijk-Andersson 1981:52 ff). Vi kommer i det följande att utgå från Lindberg 1976 och hennes dikotomi DURATIVA och TERMINATIVA skeenden. Dessa begrepp definierar hon som följer:

Durativt = varaktigt (sova, arbeta...)
-varaktigt men evolutivt (avta, mulna...)
-varaktigt och iterativt (droppa, banka...)

eller mindre formaliserade - finns för att markera/modifiera verbets aktionsart. Till skillnad från slavisk aspektmorfologi tycks svenskan i huvudsak sakna ordbildningsmönster för aktionsarten.

11. Aspekt och aktionsart

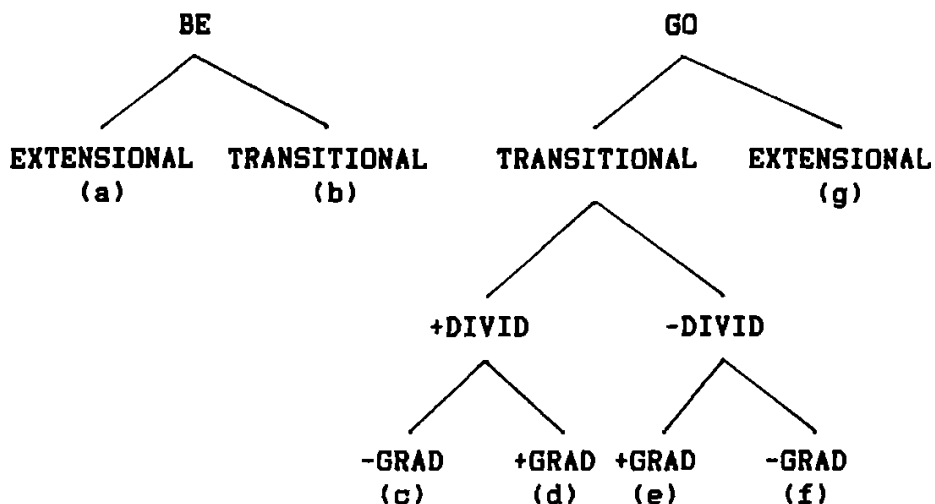
Avsnittet om svensk aktionsart ovan leder kanske läsaren till den frestade tanken, att ett samband i stället kan sökas mellan rysk aspekt och svensk aktionsart. Författaren till dessa rader fann sig i sin huvudundersöknings slutskede därför föranlåten att göra en kompletterande empirisk undersökning. Med detta för ögonen undersöktes återigen verben i den svenska översättningen av Gogol's *Sinel'*, nu med hänsyn till aktionsart.

Andersson 1972 har genomfört en mer konsekvent studie, men av tysk *Aktionsarts* samband med rysk aspekt. På närmare håll har Jens Skov-Larsen i en rad klagörande studier (bl.a. i *Svantevit* II/1 1976 samt i föreliggande volym) sökt finna översättningsregler för transformationen danska-tjeckiska. Båda dessa forskare har funnit ett starkt samband mellan slavisk aspekt och germansk *Aktionsart*.

Huvudproblemet har här visat sig vara svårigheten att finna tillförlitliga indikatorer på den germanska aktionsarten. Morfologiska indikationer saknas oftast - som vi noterat ovan. Ännu mindre har något aktionsartlexikon eller handbok sett dagens ljus.

Platzack 1979 (i sin tur inspirerad av Jackendoff) visade sig för föreliggande undersökning erbjuda det mest användbara indikatorsystemet för påvisande av aktionsart. Dennes aktionsarter "BE-transitional" och "GO-unbound process" motsvarar väl durativ aktionsart, medan "GO-bounded process" och "GO-punctual event" överensstämmer med terminativ aktionsart (se tablå nedan). Mera trubbiga indikatorer på durativitet/terminativitet återfinns hos Hammarberg/Svensson 1975:32-33, Lindberg 1976:48-50 och Wijk-Andersson 1981: 52-54.

Efter en illustrerande tablå ur Platzack presenteras så vår redovisning av huvudundersökningen **SAMBAND MELLAN RYSK ASPEKT OCH SVENSKT TEMPUSYSTEM.**

- (a) *Lars är svenskättling. Flaskan rymmer 3 liter.*
 (b) *Linda sitter på stolen. Christer är glad.*
 (c) *Bengt behöll boken. Tor stannade i sängen.*
 (d) *Anna går på trottoaren. Gunilla blev fräknigare.*
 (e) *Thorstein reste till Lund. Jan åt upp äpplet.*
 (f) *Hassan blev svensk 1968. Gertrud gick sin väg.*
 (g) *Vägen går till Malmö. Klänningen går till knäna.*
 /ur Platzack 1979:114/

AKTIONSARTSINDIKATORER:

- BE-Tr** - realiseras ofta i formen *vara + adjektiv*
 - kan inte utgöra svar på frågan *vad hände?*
 - kan inte kombineras med adverb som *långsamt*
 - kan kombineras med tidsadverbial och frekventativer
- UPr** - kan kombineras med tidsadverbial typ *i x tid*
 - kan kombineras med *upphöra* utan betydelseförändring
- BPr** - kan kombineras med tidsadverbial som *på x tid*
- P** - kan inte kombineras med tidsadverbial typ *i x tid*
 - kan inte kombineras med *hålla på att, börja, långsamt*
- där **BE-Tr** = BE-Transitional
UPr = GO-Unbound process
BPr = GO-Bounded process
P = Punctual event

Empirisk del

12. Metoden

Vi har utlovat en redovisning av ett komparativt aspektologiskt studium av Gogol's *Sinel'* (10 sid) samt Turgenjevs *Otcy i deti* (5 sid). Vi har sagt, att motivet till den komparativa verbräkningen har varit påståendena om ett samband mellan rysk aspekt och svenska tempuskonstruktioner. De ryska aspektoppositionerna är mycket tydliga i preteritum, där även det svenska tempussystemet är som rikast. Av detta skäl har endast preteritala former i ryskan och dessas översättning till svenskan beaktats. De ryska finita indikativa preteritala formerna är i materialet fördelade på följande sätt (ur huvudundersökningen):

217 (Gogol') + 127 (Turgenjev) = 344

med aspektfördelningen:

162 ipf (47 %) och 182 pf (53 %)

Trots materialets volymmässiga litenhet - bara 15 sidor - förefaller verbens fördelning på ipf/pf aspekt vara normal för en skönlitterär textmassa. S-G Andersson 1978:17 anför nämligen för 1.931 ryska preteritala former följande aspektdistribution: 48 % ipf och 52 % pf verb. S-G Andersson baserar sin förtjänstfulla studie på Lev Tolstojs *Anna Karenina* och tre av dennas tyska översättningar.

Vi har därefter studerat våra ryska preteritala formers översättning till svenskan. Till skillnad från Andersson 1978 har endast de svenska preteritala formerna studerats. Vår målsättning har ju varit att undersöka sambandet mellan pf aspekt i ryskan och svensk perfekt/pluskvamperfekt. Andersson 1978 studerar däremot primärt aktionsarter.

Som komplement genomgick sedan de svenska verbformernas aktionsart i förfluten tid i Gogol's *Kappan*. Såväl Platzacks ovan anförda indikatorer och 4 aktionsarter som svenska grammatikförfattares mer traditionella indikatorer användes. Båda indikatoruppsättningarna gav dock i praktiken så gott som identiska resultat.

13. Slutsatser I - Tempusfamiljer

Redan ett ytligt studium av nämnda texter visar, att perfekt uppträder i svensk presensmiljö, medan pluskvamperfekt uppträder i preteritummiljö. Detta styrker vad som hävdats i avsnitt 5 ovan.

I Turgenevs konversationsavsnitt, med *presens* som huvudtempus, utgör svensk perfekt 55 % av alla verbformer (förfluten tid). För Turgenev i övrigt är perfekts andel blott 14 %. I Gogol' uppträder svensk perfekt, när berättaren aktualiserar sig själv och rapportögonblicket via *presens* (sid. 15,17,25). Vi bifogar här några exempel ur just Gogol', med *presens* och perfekt understrukna:

- (1) "Vi har anfört detta...finns det ingen som minns..." (s.17)
- (2) "När vi nu en gång omnämnt hustrun... tyvärr är mycket litet bekant om henne" (s.25)

Pluskvamperfekt förekommer däremot i preteritummiljö (Gogol' sid. 19,21,23-24,26-27,29). Till exempel:

- (3) "han åt det som det var med flugor och allt som händelsevis hamnat på tallriken" (s. 21)

Den härigenom bekräftade formella bundenheten pluskvamperfekt-preteritum resp perfekt-presens är viktig och användbar. Den slutsats man nämligen kan dra är, att pluskvamperfekt är omöjligt när referenssituationen är *presens*. Vidare att perfekt är omöjligt när referenssituationen är preteritum. Tyvärr kan man dock inte dra några slutsatser om det svåraste problemet: när ska man i en presenssituation använda perfekt om det förflutna och när ska man övergå till referenssituationen preteritum? Att reda ut detta har dock inte varit vårt syfte här. Svenska grammatiker uppmanas ta vid!

En annan observation från avsnitten i Turgenev med *presens* som referenssituation är, att rysk perfektiv aspekt inte förekommer oftare än i texten i övrigt. Trots att svensk perfekt förekommer så ofta som i 61 % av fallen mot 8 % i hela textmassan - så förekommer rysk pf aspekt inte oftare än ipf aspekt! (48 %). Redan på detta stadium talar alltså det empiriska materialet mot identifieringen: rysk perfektiv aspekt - svensk perfekt.

14. Slutsatser II - Aspekter och tempusfraser

Undersökningens huvudresultat framgår kanske av följande sammanställning, hämtad ur uppsatsens empiriska avsnitt:

GOGOL + TURGENJEV		FREKV	PROC
344 ry verb i preteritum	ipf:162 (47 %)	pret: 133	(86 %)
		perf: 12	(8 %)
		pluskv: 7	(5 %)
		annat: 3	(2 %)
	pf:182 (53 %)	pret: 137	(78 %)
		perf: 15	(9 %)
plusk: 16		(9 %)	
annat: 7		(4 %)	

En sammanfattning av detta siffermaterial i ord lyder:

- I preteritum översätts rysk aspekt i första hand med svensk s.k. ren preteritum. Rysk ipf aspekt översätts i 86 % av fallen med svensk preteritum. För pf aspekt är svensk preteritums andel något lägre: 78 %.

- Bara i 15 % av fallen översätts en rysk preterital form med perf/pluskv. Samtidigt är hela 53 % av de ryska verben i detta tempus perfektiva.

- Utgår vi istället från svenska verbformer, så finner vi att svensk perfekt i bara 56 % av fallen motsvaras av rysk perfektiv aspekt! I hela 44 % av de 27 noterade fallen motsvaras den alltså istället av rysk ipf aspekt. Övåntat nog avviker här svensk pluskvamperfekt: i hela 70 % av de relativt få fallen motsvaras verbfrasen av rysk pf aspekt. Någon förklaring till denna skillnad mellan svensk perfekt och pluskvamperfekt har vi på detta stadium inte funnit.

Vi har ovan redovisat tesen, att rysk (eller tjeckisk) pf aspekt bör översättas med germansk perf/pluskv. Kopečný 1962 och Comrie 1981 hävdar bl.a. detta. Denna tes tycks dock helt sakna belägg i våra nyss redovisade resultat. Platzacks fundering, att svensk aspekt är specifik för svenskan och saknar beröringspunkter med slavisk, är kanske en utväg ur detta bryderi?

Emellertid har vi inte heller funnit fog för Th. Petterssons tes

om den punktuella karaktären hos svensk (ren) preteritum (1979:150-51). Ty svensk preteritum motsvaras lika ofta av rysk ipf som pf aspekt. Medan Pettersson här antyder att svensk preteritum oftare skulle motsvaras av rysk pf aspekt.

Avelutningsvis anföras här några exempel ur Gogol's *Kappan/Sinel'*, som visar, att svenska preteritala tempusfraser lika gärna motsvaras av rysk ipf som pf aspekt. Relevanta verb har understruktas:

PRETERITUM:

ipf aspekt: "Itak v odnom departemente služil odin činovník" (s.582) "Alltså: i ett ämbetsverk tjänstgjorde en ämbetsman" (s.15)

pf aspekt: "A v dokazatel'stvo priložil k pros'be pre-ogromnejšij tom kakogo-to romantičeskogo so-činenija..." (s.582) "Som bevis härför bifogade han en väldig foliant, en hel roman..." (s.15)

PERFEKT:

ipf aspekt: "...ego videli vse na odnom i tom že meste ..." (s.584) "...så har de alltid kunnat se honom sitta på samma plats(s.17)

pf aspekt: "My priveli potomu što, štoby čitatel' ..." (s.583) "Vi har anförtt detta för att läsaren..." (s 17)

PLUSKVAMPERFEKT:

ipf aspekt: "...Sinel' Akakija Akakieviča služila tože predmetom nasmešek činovníkam" (s 588) "...Akakij Akakievitjs kappa länge varit föremål för kollegornas skämt" (s 24)

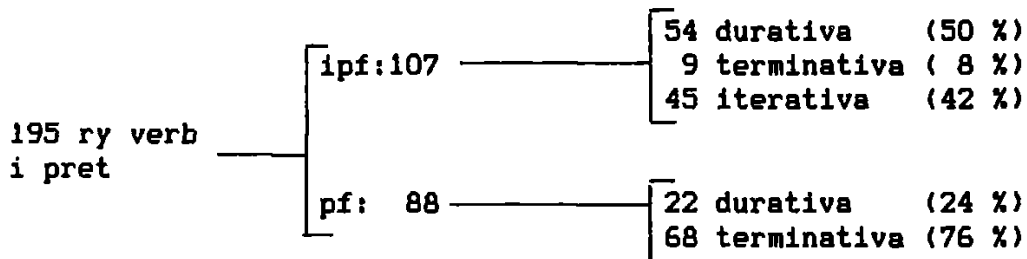
pf aspekt: "On otkryl, što...sukno do togo isterlog', što skvozilo..." (s 588) "...upptäckte han att tyget...blivit så tunt att det nästan var genomskinligt" (s 23-24)

Till slut bör vi notera, att även Andersson 1978 kommit till samma slutsatser, som redovisats ovan. Hans målsättning var dock en annan än vår: att undersöka rysk aspekts och tysk aktionsarts eventuella samband.

15. Slutsatser III - Aktionsart

Finns det då något samband mellan rysk aspekt och svensk aktionsart i de studerade skönlitterära texterna? Andersson 1978 har för Tolstojs Anna Karenina konstaterat ett sådant samband, fast för rysk aspekt och tysk aktionsart. Vi kan då förmoda, att detta även gäller för svenskan på grund av det nära släktskapet mellan våra båda språk.

Vi anför här resultatet av vår aktionsartsundersökning av Gogol's *Kappan*. Följande samband har härletts mellan rysk aspekt och svensk aktionsart:

Våra siffror ger fog för tesen, att rysk aspekt korrelerar väl med svensk aktionsart. IpF aspekt översätts sällan med terminativ aktionsart och pF aspekt översätts relativt sällan med durativ aktionsart. Aspektvalet i ryskan motsvaras alltså i hög grad av ett bestämt aktionsartsval i svenskan. Problemet för forskaren är här dock, att den ryska morfologiskt markerade aspekten inte har några morfologiskt markerade svenska motsvarigheter. Aktionsarten i svenskan kan ju bara indikeras.

Iterativiteten visade sig under undersökningen utgöra ett problem. Svårigheten består i, att svenskan saknar iterativa verbformer och här tillgriper syntaktiska uttrycksmedel (t.ex. tidsadverbial som *ofta*, verbuttryck som *bruka*). Dels är det också svårt att skilja en rysk iterativ från s.k. "simple denotation" (Forsyth 1970:82-84), om nu inte sammanhanget klart anger vilket - eller om verbet i sig bara används i iterativ betydelse.

Andersson 1978:110 framhåller iterativitetens vikt, då aktionsartsoppositionerna neutraliseras vid iterativitet. I *Kappan* har vi funnit följande indikatorer på iterativitet:

- (a) Tidsadverbial: *alltid, många gånger, länge*
- (b) Verbfraser: *brukade, kunde, varit sysselsatt med*

I Gogol's *Kappan* har iterativerna alla ipF aspekt. Av Andersson

1978:111 framgår, att endast 2 % av iterativerna befunnits ha pf aspekt.

Sammanfattningsvis har vi alltså funnit ett starkt samband mellan rysk ipf aspekt och durativitet resp iterativitet i svenskan. Ett något svagare samband mellan pf aspekt och terminativ aktionsart har också konstaterats.

English summary

The author - a student of Prof. Đurovič - has devoted himself to a comparative study of Russian verbal aspect and its translation into the Swedish temporal system. His investigation has been focused on a short story by Gogol' (*Šinel'*) and an extract from a novel by Turgenev (*Otcy i deti*).

He cannot present any indication whatsoever of a positive correlation between a certain Russian aspectual form and a certain Swedish temporal form or construction (imperfect, perfect, pluperfect). As indicated by this the author confines himself to the past tense.

In an additional - more limited - investigation the author reveals a stronger relationship between Russian aspect and the Swedish *Aktionsart*. Such a relationship has earlier been discovered in a dissertation by S-G Andersson (1978), but confining itself to only German and Russian.

LITTERATUR:

- Andersson 1978 = Andersson, S-G.: *Aktionalität im Deutschen*, Uppsala 1978
Bondarko 1971 = Bondarko, A.V.: *Vid i vremja russkogo glagola*, Moskva 1971
Comrie 1981 = Comrie, B.: *Aspect*, Cambridge 1981
Deskriptiv svensk 1978 = Holm/Nylund-Lindgren (ed.): *Deskriptiv svensk grammatik*, Trelleborg 1978
Dostál 1954 = Dostál, A.: *Studie o vidovém systému v staroslověštině*, Praha 1954
Forsyth 1970 = Forsyth, J.: *A Grammar of Aspect*, Cambridge 1970
Garde 1980 = Garde, P.: *Grammaire russe 1*, Paris 1980
Haltorf 1967 = Haltorf, B.: Die Aspekt des modernen Russischen, *Zeitschrift für Slawistik* XII:1967, sid. 735-43

- Haltorf 1974 = Bartschat, B.: Die Behandlung des Verbalaspekts auf dem VII. Internationalen Slavistenkongress in Warschau, *Zeitschrift für Slawistik* XIX:1974, sid. 475-88
- Hammarberg/Svensson 1975 = Hammarberg, B./Svensson, B.: *Svenska som främmande språk - en lärarbok*, Lund 1975
- Išačenko 1960 = Išačenko, A.V.: *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka, Morfologija* II, Bratislava 1960
- Kopečný 1962 = Kopečný, F.: *Slovesný vid v češtině*, Praha 1962
- Lindberg 1976 = Lindberg, E.: *Beskrivande svensk grammatik*, Lund 1976
- Ljung/Ohlander 1977 = Ljung, M., Ohlander, S.: *Allmän grammatik*, Stockholm 1977
- Panevová 1971 = Panevová, J., Benešová, E., Sgall, P.: *Čas a modalita v češtině*, Praha 1971
- Pettersson 1971 = Pettersson, T.: *On Russian Predicates. A Theory of Case and Aspect*, Göteborg 1972
- Pettersson 1979 = Pettersson, T.: *Tempus, Kontrastiv fonetik och syntax*, Gärding E (ed.), Lund 1979, sid. 143-60
- Platzack 1979 = Platzack, Ch.: *The Semantic Interpretation of Aspect and Aktionsarten*, Dordrecht 1979
- Rassudova 1968 = Rassudova, O.P.: *Upotreblenie vidov glagola v rusckom jazyke*, Moskva 1968
- Sigurd 1970 = Sigurd, B.: *Språkstruktur*, Halmstad 1970
- Spagis 1969 = Spagis, A.A.: *Parnye i neparnye glagoly v rusckom jazyke*, Moskva 1969
- Svere-gram 8 = Santesson, L., Platzack, Ch., Platzack, S.: *Verbets accidenser 1: Tempus, Sve-re-gram 8:1981 (=Svensk referensgrammatik)*
- Thorell 1973 = Thorell, O.: *Svensk grammatik*, Stockholm 1973
- Tingbjörn 1977 = Tingbjörn, G.: *Svensk kontrastiv grammatik*, Uppsala 1977 (stencilerad)
- Wellander 1964 = Wellander, E.: *Aktionsart och aspekt, Nysvenska studier* 44.:1964, sid. 184-252
- Wessén 1969 = Wessén, E.: *Vårt svenska språk*, Surte 1969
- Wijk-Andersson 1981 = Wijk-Andersson, E.: *Ny grammatik*, Uppsala 1981